

KIRJA-ARVOSTELU

Silja Pitkänen

Silliä turkin alla

 Venäjä, Neuvostoliitto, myytit, 1900-luku, lähihistoria, journalismi, muistelmat, tietokirjallisuus

FT Silja Pitkänen, Jyväskylän yliopisto, silja.k.pitkanen@jyu.fi

Pekka Lehtonen: *Myyttien ja utopioiden maa. Venäjän historiaa ja aatteita penkomassa*. Warelia, 2022. 412 s.

87

Eläköityneen ulkomaankirjeenvaihtaja Pekka Lehtosen teos *Myyttien ja utopioiden maa. Venäjän historiaa ja aatteita penkomassa* on monipuolinen ja laaja (yli 400 sivua) teos Venäjän ja Neuvostoliiton historiasta. Esipuheessa Lehtonen kertoo, että hän on asunut 13 vuotta Moskovassa ja toiminut siellä monien suomalaisten tiedotusvälineiden kirjeenvaihtajana, ja näin ollen hän on kirjoittanut tuhansia uutisia Venäjästä ja matkustanut laajalti suuressa maassa. Hän mainitsee myös, että teos meni painoon lähes samaan aikaan, kun Venäjä aloitti hyökkäyssodan Ukrainaan – Lehtosen kirjoittamisen motiivina ei siis ollut Venäjän aloittama sota, kuten monien, samoihin aikoihin julkaistujen teosten kohdalla.

Myyttien ja utopioiden maa herättää ensinäkemältä lukijassa hämmennystä – mikä on teoksen tyyli? Kerronnassa yhdistyvät toimittajan muistelmat ja jopa päiväkirjamerkinnot pitkältä ajalta ja – varsinkin Neuvostoliiton loppuvaiheiden ja 1990-luvun osalta – eräänlaiset todistajalausunnat sekä journalistinen, pääosin tutkimuslähteisiin tukeutuva tietokirjallisuus ja vielä lähihistorian osalta lehdistölähteisiin perustuva analyysi. Teoksen voisi diplomaattisesti nimetä tietokirjalliseksi genrehybridiksi, vähemmän diplomaattisesti sillisalaatiksi. Tekijä itse kutsuu teosta mielipidekirjaksi, mutta sellaiseksi siinä on varsin paljon tietokirjallisia aineksia. Kirjan alaotsikkoon on lisätty sana ”penkomassa” kenties sekalaisuuden perustelemiseksi.

Erilaisista aineksista muistelmaosiot ovat mukaansatempaavimmat anekdootteineen ja oivalluksineen. Tekijä on aiemmin julkaissut myös selvemmin muistelmateokseksi määriteltävän kirjan *Tehtävä Tallinnassa. Neuvostopropagandaa ja itsenäisyysinnostusta* (2016). *Myyttien ja utopioiden maakin* sisältää jonkin verran muisteloita Tallinnasta, vaikka keskiössä on tekijän aika Moskovassa. Lehtosen muistelmia on kiinnostavaa lukea, mutta toisinaan ne käpristyvät tapahtumien hieman kuivakaksi kuvailuksi, eivätkä usein yllä sellaiseen omakohtaisten kokemusten kiehtovaan kuvaukseen kuin vaikkapa toimittaja Anna-Leena Laurénin teokset.

Journalistisena tietokirjana *Myyttien ja utopioiden maa* on kunnianhimoisen laaja niin ajallisesti, sivumäärällisesti kuin aiheensakin puolesta. Kirja alkaa 600-luvulta ja tulee nykypäivään ja Venäjän Ukrainan hyökkäyssotaan. Tavoitteena on käsitellä Venäjän historiaa myyttien ja utopioiden näkökulmasta. Varsinkaan tieteellisissä piireissä ei useinkaan anneta suurta arvoa tietokirjoille, joissa popularisoidaan tutkimustietoa – voisivathan tutkijat popularisoida tutkimustuloksiaan itsekin. (Ja toisinaan journalistisissa tietokirjoissa on osoitettu olevan myös selkeitä ongelmia sen osalta, että tutkijoiden teoksia ei ole lainattu asianmukaisesti, vaan enemminkin plagioitu, mutta se on toinen keskustelu.) Lehtonen kuitenkin tiivistää ansiokkaasti tutkimustietoa suurelle yleisölle. Akateemista lukijaa hämmentää silti se, että teoksen lähteistön valinnassa näyttäisi olevan sattumanvaraisuutta, tai ainakaan lähdeaineiston kerääminen ei näyttäyty systemaattisena. Lukijalle tulee usein mieleen, että tietty tutkija olisi tarkastellut jotakin käsittelyssä olevaa teemaa perusteellisesti, mutta häneen ei, hämmentävää kyllä, viitata. Toisinaan lähteinä on käytetty myös populaareja tietokirjoja. Osa tutkimuslähteistöstä ei myöskään edusta aivan viimeaikaisinta tutkimusta.

Hieman erikoista laajassa kirjassa on lisäksi se, että teoksen ytimessä olevia myyttejä ja utopioita ei lähestytä erityisen analyttisesti vaan ennemminkin kuvailevasti. Varsinkin akateeminen lukija olettaisi myyttejä ja utopioita avaamaan, selittämään ja jopa kyseenalaistamaan pyrkivän teoksen olevan rakennettu siten, että esiteltäisiin myytti ja sitten purettaisiin se osiinsa ja kenties kumottaisiin. Myös tiedeyleisöä suurempi yleisö voisi odottaa tällaista lähestymistapaa esimerkiksi televisio-ohjelman *Myyttimurtajat* (*MythBusters* 2003–2016) myötä. *Myyttien ja utopioiden maa* ei kuitenkaan noudata tätä kaavaa, vaikka myyteinä ja utopioina esitellyt ilmiöt on taustoitettu laajasti. Aina ei voi välttää vaikutelmaa, että jokin ilmiö on nimetty myytiksi tai utopiaksi siksi, että se lunastaisi paikkansa teoksen narratiivissa. Venäjän ja Neuvostoliiton historia myyttien ja utopioiden näkökulmasta olisi erinomainen tietokirjan aihe, mutta vaatisi tiukempaa fokusta. Lehtosen teoksessa on kärjistäen ilmaistuna haluttu kertoa kaikki kaikesta, ja myyttien ja utopioiden tehtävänä on motivoida kerrontaa. Teoksen laajaa kaarta on kyllä tasoitettu jonkin verran jakamalla tekstimassaa päälukuihin, alalukuihin ja syventäviin, usein omakohtaisempiin laatikoihin. Laajempi tasoittaminen olisi kuitenkin palvellut lukijaa paremmin ja vähentänyt toisteisuutta, jota kirjassa väistämättä jonkin verran on.

Kaikesta edellä mainitusta huolimatta teos on lopulta lukukokemuksena myönteinen ja palkitseva. Kirja on parhaimmillaan oivaltava ja viihdyttävä, ja varsinkin lähihistorian osalta valaiseva, sillä moni yleisesitys Venäjästä ei yllä nykypäivään saakka. Historiankirjoituksen ulottamista nykyaikaan on pidetty riskialttuina, sillä ajallisen etäisyyden on ajateltu johtavan kypsempään analyysiin ja vähentävän virheellisiä tulkintoja. Tällaisilta ei Lehtosenkaan kirjassa aina vältytä – Lehtonen esimerkiksi toteaa Siperiasta kertoessaan, että itsevaltiuden vastustajia ei enää lähetetä Siperiaan. Kirjan julkaisun jälkeen toisinajattelija Aleksei Navalnyi kuitenkin kuoli rangaistussiirtolassa Siperiassa.

Noin kolmasosa teoksesta käsittelee lähihistoriaa. Näin ollen joidenkin keskeisten lähihistorian tapahtumien puuttuminen teoksesta herättää ihmetystä. Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuudella oli oma kammottava ja keskeinen roolinsa Neuvostoliiton hajoamisprosessissa ja Gorbatšovin presidenttikaudessa. Kurskin sukellusveneonnettomuus oli merkittävä tapahtuma Putinin ensimmäisen kauden alkuvaiheessa – Putinia kritisoitiin voimakkaasti mm. siitä, ettei hän välittömästi keskeyttänyt lomaansa onnettomuuden vuoksi. ”Armeijan pääpyhäkkö” Moskovan liepeillä mainitaan kyllä (s. 373–374), mutta ei surkuhupaisaa ja myyttien näkökulmasta erittäin mielenkiintoista jupakkaa pyhäkön Putin-mosaikista (ks. esim. <https://yle.fi/a/3-11419414>).

Joka tapauksessa kirja ei loppupuolella näyttäyty enää vain sekavana sillisalaattina, vaan alkaa hahmottua jonkinlaisena mielekkäänä kokonaisuutena. Sellaisena se on lähempänä venäläistä salaattia ”sillia turkin alla”, jossa on runsaasti erilaisia kerroksia, ja arvostettu silli on pohjalla, eikä sillisalaattia,

jossa kaikki ainekset on sekoitettu keskenään. Niin tai näin, molemmat ovat täyttäviä juhlaruokia, joskin usein mieluummin alkupaloja kuin pääruokia.